

SCHOOLMEESTERS VAN ZWARTSLUIS.

DOOR DR. G. J. VAN KOLMESCHATE.

In het volgende artikel wordt een aantal gegevens uit het kerkelijk en burgerlijk archief van Zwartsluis verwerkt, hier en daar aangevuld — waar nodig — met gegevens van elders.

De kerkelijke gemeente *Zwartsluis* bestond in de 17e en de 18e eeuw uit drie delen:

De oude Fortresse; de bebouwing langs de dijk naar Vollenhove, buiten de wal gelegen: het Buitenkwartier, en een deel ten zuiden van het Meppelerdiep: de Nieuwe Sluis. Het eerste deel achtte zich het belangrijkste. In de Fortresse, de Schans, stonden de kerk, *het* „plaatsenhuis” en de voornaamste school. Uitsluitend de inwoners van de Fortresse hadden het recht de vier burgemeesters te kiezen. De kerkeraad bestond in hoofdzaak uit lidmaten uit de Schans; het Buitenkwartier leverde enkele leden; de Nieuwe Sluis slechts èèn per eeuw.

Een 18e eeuwse onderwijzer heeft namen van zijn voorgangers vastgelegd in het Doopboek.¹⁾ De auteur vermeldt niet de bron van deze gegevens (zie voetnoot ³⁾). De eerste naam uit die lijst is de oud-soldaat Willem de la Neuf, die in 1620 stierf.

Andere gegevens dan het jaar van komen en/of heengaan komen bij deze en bij de andere, volgende namen in de lijst niet voor.

De tweede is Joost Roldanus, uit Kuinre gekomen en in 1628 naar Hasselt vertrokken; dan volgt Jan Slijp die in 1632 overlijdt; vervolgens Willem Jansz Leemkuijl, die in 1638 naar Meppel gaat.

Van hem bezitten wij gedrukte gegevens in de vorm van twee gedichten waaronder een sonnet „Tot de Nijdige Berisper” in een boekje van ds Costerus ²⁾; hij ondertekent die met: Wilhelmus Leemkuijlus Harlemensis tot Swartesluijs.

¹⁾ Doopboek van de Ned. Herv. Gemeente van Zwartsluis (10 okt. 1664-30 sept. 1731). Zie ook van Hoevell in de *Navorscher* 1903, p. 217.

²⁾ Joannis Costerus Daventr. „Sorchdуйvel”. Gedrukt te Kampen en opgedragen aan de magistraat van Deventer.

Costerus was predt. te Zwartsluis van 1626 tot zijn dood in 1654. Hij werd in de kerk begraven (Fol. D. Gem. Archief. Uitgaven 1670: „de serck daer Costerus in begraven leght laten ophogen”).

Na Willem Leemkuijl komen Evert Jansz Hardestein (overl. 1654), Gerrit Hendriksz Hildrink (overl. 1656) en Jan van Kampen (overl. 1672)³⁾.

Enkele van deze schoolmeesters komen ook in de gemeenterekeningen voor, waarmede wij tevens hun salaris, hun emolumenten en hun extra karweitjes leren kennen. Op 27 en 28 nov. 1641⁴⁾ is „meijster Evert naar Vollenhoo geweest om die 100 gl.; die Joncker vereert aen vette vogels 1-4-0.”; men betaalt tevens „aen Schoolmr. sijn jaer tractement opten 4 Dec. verschenen, 100-0-0.”

Evenzo in 1646 „Den 13 April aen Mr. Evert voor dat hij na Vollenhoe was; schrijven van registers, papier als anders 3-3-0” en op dezelfde datum „noch aen Mr. Evert bet. op rekening van vereeringe voort jaer 1645: 6-0-0”, een extraatje dus, evenals in 1648 toen „aen Mr. Evert vereert (is) uit liberaelheit: 10-0-0”. Soms geschiedde dat om een speciale reden zoals blijkt uit een bedrag in de inkomsten van 1670: „ontf. van de groote clocke, daer af gereickent mr. Jans nieuwe jaer”. Kenmerkend is de betaling zowel in 1648 als in 1653 „aen Mr. Everts vrou vereert van camer⁵⁾ schoon maecken”.

Vanaf ca 1700 zijn meer gegevens beschikbaar. Het blijkt dat omstreeks dat jaar soms ook vrouwelijk personeel in de school dienst

³⁾ Sommige gegevens in Fol. A van het gemeente Archief (het oudste bewaard gebleven foliant) waarvan de titel luidt: Register van Bieraccijnssen aen de Swartslujs. Anno 1622, vullen deze lijst aan en werpen anderzijds enkele vragen op.

a. Een los papiertje dd. 12 nov. 1636 vermeldt: „Ittem mejster Willem heeft vor de gemente gehaelt”, waarna een lijst volgt van huishoudelijke artikelen vermoedelijk voor de *keurmaaltijd* gekocht.

b. Op de laatste blz. lezen wij:

„den 2 (?) december 1626 Mr. Jan d'Schoelmr. betaelt sijn Jaer tractement ten vollen verleden Alderheiligen verschenen. den 13 februarij 1627 Mr. Jan betalt een verdeljaers tractement verschenen vergangen Lichtmisz te weten 25-0-0.

Den 2 Junij 1627 Mr. Jan die Schoolmeister betaelt tot op Meij 25-0-0.

Julij is noch Jacobi sijn tractement betaelt 25-0-0.

Den 3 December 1627 meister Jan betalt sijn vierdel jaers 25-0-0”

c. Enkele blz. daarvoor vindt men het volgende aangetekend, door één hand en met dezelfde inktsoort: „An Hubertus betaelt het veerendel jaers op Jaekopbeij. Anno 25. Meijster Willems vrou betaelt het verrendel jaers van Jacobij tot Alderhijligen in welcke verrendel jaers hij gestorven is”.

in welcke verrendel jaers hij gestorven is”.

En achterstallige betaling aan de weduwe van Willem de la Neuf?

d. In de afrekeningen over wijn, bier e.d. van 1627-'28 treffen wij aan: „Mr. Jelijs” en in die van 1630 „Meijster Jelis weduwe”.

Vermoedelijk zijn de in c. en d. genoemden schoolmeesters.

⁴⁾ Foliant D. bevattende de rekeningen van de gemeente van 1640-1702.

⁵⁾ bedoeld zal zijn: de plaatsenkamer.

doet. In de kerkeraad wordt „uit name vande Matresse voorgesteld haar versoeck, dat de kerkeraad gelieven moght wederom goed te seggen aan Burgemr. Kloekke voor de huishuure van het huis daarin sij woonde tegens aankomende jaar 1700 met May te beginnen”⁶⁾. Een verzoek dat om precedentes te voorkomen, werd afgeslagen. Een jaar later beslist men echter goedgunstig wanneer „de matresse, Aleida Smith vraagt een half jaar huure voor haar huijsvrouwe”⁷⁾²⁵⁾.

Het oudste, uitvoerige gegeven betreffende een schoolmeester, dat in de kerkelijke en gemeentelijke archieven van Swartsluis voorkomt is de beroepingsbrief van Meester Cornelis van Campen.⁸⁾

„Wij ondergeschrevene bekennen Cornelis Jansen van Campen, den soone van onsen zalig: schoolmeester alhier . . . , in sijn vaders plaatse te stellen, en belooven dat tractement te geven, dat sijn vader zal: Jan Cornelissen van Campen gehad heeft, mits dat hij alles zal waarnemen dat hij gedaan heeft, niets uitgesondert. En overmits hij tot den dienst nogh onbequaam is, dat hij een jaar op eigen kosten, tot die tijd dat hij daartoe bequaam sal geoordeeld worden ofte van ons, of van andere, die van dese sake beter kennisse hebben, om alle die dingen door te leeren die tot sulck een functie vereischt worden, als daar is het lesen, schrijven, cijfferen, singen etc. Van welck cijferen hij het geheele Bartjes Boek sal moeten leeren en gehouden zijn, eer hij de plaats bekleed, aan ons dat schriftelijk te vertoonen en dat hij in die tijd, terwijl hij dese dingen leert, de school en kerk sal moeten versien met een bequaam schoolmr. en voorsanger, daar de gemeente mede te vreden is, en soo hij tot het singen niet en konde bequaam gemaakt worden, om den voorsangers plaats te bekleeden naar het seggen van bequame en onpartijdige musicanten, dat hij alsdan evenwel, bequaam sijnde tot de school, de school sal behouden en bedienen, en op sijn eigen kosten een bequaam voorsanger, die de plaats waarneemt, en daar de gemeente mede te vreden is, ter tijd hij selve bequaam is, sal moeten onderhouden. Waartoe wij hem alle wenschen den segen des Allerhoogsten.

Actum Swartsluis den 7 October, O:S: 1674.

Pauwel Kiers	Joannes Molinaeus	⁹⁾
Claas Jansen	Roelof Stroombergh	¹⁰⁾
Peter Jansen	Jan van Steenwijk	¹⁰⁾
Henrik Gossens	Teunis Brouwer	¹⁰⁾
	Christoffel Sluiter	

Hoe lang de leertijd heeft geduurd wordt ons niet medegedeeld, evenmin als het eindresultaat. Maar schrijven leerde hij in ieder geval wel: wij vinden een fraaie notitie van zijn hand in het register¹¹⁾ der intekeningen voor een nieuwe preekstoel in 1683.

Het is misschien niet zonder betekenis dat op de eerste rij kerkeraadsliden tekenden en op de tweede de burgemeesters. Want in de volgende eeuw zien wij, dat ook in Zwartsluis de regeerders regentjes worden hoewel de kringetjes waaruit de kerkeraadsliden en de Burgemeesters gekozen worden klein zijn en vaak identiek. Wij komen hier nog op terug. De benoeming geschiedde blijkbaar door kerkeraad en Burgemeesters samen. Een instructie van Mr. van Campen is ons niet bekend maar wij mogen gevoelig aannemen dat die dezelfde inhoud had als die van zijn opvolgers. (zie Bijl. 2). De schoolmeester blijkt een manusje van alles te zijn geweest: kosteer, voorzanger, klokkeluider enz. De instructies van de latere functionarissen omschrijven alleen nauwkeuriger de bijbaantjes, maar niet het eigenlijke onderwys. In rekeningen en andere archiefstukken duiken af en toe gegevens op die een nadere aanduiding geven van het „dienaar der overheid” zijn. Omstreeks 1770 en daarna houdt de schoolmeester der Fortresse ook het collecteboek van het turfvolstergeld bij en ontvangt hij daarvoor een bepaald percentage van de opbrengst. Omstreeks die tijd is de toenmalige functionaris ook collecteur van het hooftgelt¹²⁾, verleent hij assistentie bij de keurmaaltijd¹³⁾ en bij de ontvangst der Gedeputeerden van de Classis¹⁴⁾.

Volgens Kerkeraadbesluit van 1703 „soude men eens de provin-

6) Kerkeraadsliden van 2-12-1699.

7) idem 30-9-1701.

8) Copie van een verloren stuk in het boek der kerkeraadsliden.

9) Predt. te Zwartsluis van 1674 tot 1691.

10) Burgemeesters; de overigen zijn vermoedelijk leden van de kerkeraad; Sluiter is functionaris van het fort: „Boomsluiters”.

11) Een in het archief van de kerkvoogdij voorkomend boekje, waarin zij die een bijdrage gaven voor een nieuwe preekstoel hun naam noteerden of lieten noteren. „Cornelius van Campen schoolmr. geeft tot een nieuwe predickstoel te maken f 6-6-0. Betaelt”.

12) Fol. H. 1767 Uitgaven: „Vier Burgemeesters naar Wanneperveen geweest om door de heer Scholte geregteeljk aan te stellen Mr. Santink tot Collecteur van het Hoofdgelt over de Fortresse”.

13) idem 1768: „Verschot van Mr. Santink voor 24 borden, melk, mostert

14) idem 1766: „Mr. Santink verschoten bij het tracteren van Dep./enz. Class”.

ciale schoolorder doorlezen ten einde daar na de school so veel mogelijk mogte fatsoeneert worden" ¹⁵⁾. Daaruit resulteerde het reglement van 1709 (Bijlage 1); in combinatie met Bijlage 2 geeft dit ons een vrij nauwkeurig beeld van 's meesters taak op zon- en werkdagen.

Het armenonderwijs (Bijl. 1, art. 12) was ook reeds vroeger geregeld: „Alle de kinderen die van de diaconie gealimenteert worden, sullen ter school gaan, tot dat lezen en schrijven kunnen; sullende de meester werden versogt bijzonder op haar acht te willen geven, en versuim ter kennisse van de kerkeraad te brengen" ¹⁶⁾. De controle over de school in haar geheel berustte bij de kerkeraad die besloot „dat stiptelijk het visiteren der schole sal woorgenomen worden, en van boven aan een begin sal nemen" ¹⁷⁾.

Af en toe had de meester het te kwaad met concurrenten. In 1703 klaagt mr. Kornelius van Kampen „dat Goossen Willems de Wilde, sigh verstout school te houden; en dewijls sulks strijd tegen alle bilikheid, en dient tot krenking van ordinaire scholen" ¹⁸⁾. De kerkeraad gelast Goossen „soodanigh schoolhouden in 't toekomende te staken". Ondanks dit staakt G. echter niet en wordt daarom voor de kerkeraad ontboden „en het selve hem op het serieuste belast, of dat men anders genootsaakt sal zijn strenger middel bij der hand te nemen, nemende hij Goossen aan het bevel des kerkeraadts stiptelijk na te komen" ¹⁹⁾.

Blijkbaar is de man toen tot een andere staat des levens overgegaan, althans hij verzoekt twee jaar later „recommandasie bij de kerkeraad tot sijnen dienste bij de verw. drost, om alhier alleen te mogen wesen ordinaris schouwsteenveger". Dit is toegestaan en door ds. Colpert zal „een requeste voor sijn Ed. om sulk een ampt te mogen verkrijgen van sijn Gestreng., worden vervaardigt" ²⁰⁾.

Na de dood van van Campen maken de kerkeraad en de vier Burgemeesters een nominatie op voor de opvolger. ²¹⁾.

Vier sollicitanten worden opgeroepen en verzocht te komen „en

¹⁵⁾ Notulen van de kerkeraad van 24-12-1703.

¹⁶⁾ notulen van de kerkeraad van 13-10-1702.

¹⁷⁾ idem 2-5-1703.

¹⁸⁾ idem 3-12-1703.

¹⁹⁾ idem 24-12-1703.

²⁰⁾ idem 2-4-1706.

²¹⁾ idem 15-9-1704.

hare gaven te vertoonen; gelijk ook geschied is, lesende sij in de kerk voor, het vierde capittel uit de Brief Pauli tot de Romeinen, en singende het 1e vers van den 63e psalm, toonende 's namiddags haar schrijf- en rekenkomst op de Burgemeesterskamer”.

Vóór de beslissing kon vallen was nog een brief van de Drost ingekomen, waarin „ernstelijk gerecommandeert wierde, dat in de te doene beroeping . . . niet na gonst maar na konst gesien soude worden”²²⁾: „welke recommendatie bij de vergaderinge om te agtervolgen is aangenomen”. Beroepen werd toen Mr. Jacobus van Apperloo uit de Beverwijk welke reeds na drie maanden (op 16 December 1704) stierf.

De kerkeraad vroeg zich toen af „of niet noodigh was spoedighlijk eermen van d'een of ander met recommendatien wierde overvallen, wederom te treden tot een ander beroeping”²³⁾. Ter gelegenheid van de burgemeesterskeur op 5 januari liet de Drost van Reghteren, via zijn secretaris Langenhart, een zekere monsieur Ossenbergh aanbevelen, waarop de benoeming werd uitgesteld om aan deze sollicitant gelegenheid te geven, voor anderen „sijne gaven en bequaamheid te vertoonen”. Uit de nominatie van 4 benoemde men Wilhelm Kramer uit Hoogeveen. Zijn beroepingsbrief geeft ons enkele belangrijke gegevens: „Alsoo door het afsterven van zal: Jacobus van Apperloo, in sijn leven custos en schoolmeester alhier, deze bedieningen sijn komen te vaceren, en door een bequaam meester moest worden vervult, soo ist dat wij ondergeschreven Burgemrs. en kerkeraad alhier ten hoogsten noodigh hebben geagt wederom een schoolmr. etc. te beroepen; En gehoord en gezien hebben de getuigenissen, gaven etc. van leer en leven van de E: Willem Kramer, schoolmr. op het Hooge-veen; soo ist dat wij in vreesse des Heeren den selven tot onsen ordinaren schoolmr. voorsanger en custos hebben beroepen, gelijk wij den selven beroepen mits desen, om dese bedieninge met alle iever en getrouwheid waar te nemen: De *artikelen*, waarna onsen meester voornoemt. sijn in sijne bedieninge sal hebben te gedragen, sullen sijn E: werden ter handen gesteld met versoek van onderteekeninge sijnes hands: Voor welke dienst Willem Kramer voornoemt vijftigh Caroli guldens, die

²²⁾ Notulen van de kerkeraad van 26-9-1704.

²³⁾ Idem 16-12-1704.

haar Ed: Mogend: Ridderschap en Steden den Schoolmeester alhier hebben toegeleid, genieten, en vijftigh gulden van de plaats, vrije wooning en heertbrand, nevens andere profijten bij de artikelen uitgedrukt: Dogh sal gemelte Willem Kramer moeten gedoogen dat buiten de Schans een tweede schoolmr. gesteld worde, die niet verder sal mogen leeren als aan de Evangeliums inclus, sonder dat hij leert de schrijf- en rekenkonst, exempt in de avondschool, gelijk te sien in de beroepinge van den tweeden buitensten meester. Actum tot Zwartsluis op de Burgemeester Kamer op 20 januari 1705.²⁴⁾

Het stuk (copie) is ondertekend door de Burgemeester (op de eerste rij) en de kerkeradsleden (op de tweede rij).

Het lijkt wel dat men uit de opdracht aan Mr. Kramer concludeeren moet dat de bewoners van het Buitenkwartier met een mindere kwaliteit onderwijs genoeg moesten nemen dan die van de Fortresse.

De „Artikelen” zijn niet genoteerd, maar wij zullen niet ver bezijden de waarheid zijn als wij die van Bijlage 2 ook zien als van toepassing op mr. Kramer.

Hier is voor het eerst in de kerkeraadstukken sprake van de schoolmeester in het buitenkwartier ²⁵⁾.

De situatie ten aanzien van het onderwijs buiten de Schans had alle kiemen voor conflicten in zich; wij zullen dat later nog zien.

Een andere conflictsituatie ontstaat wanneer meester Kramer zijn instructie niet goed blijkt te lezen, voorzover dit onderwijs aan arme kinderen betrof.

2 juny 1709 „versoekt meester Kramer voldoening van zijn rekening, ingebracht voor de diakonie over de onderwijsinge van arme kinde-

²⁴⁾ Notulen van de kerkeraad

²⁵⁾ In een omstreeks 1700, aan Ridderschap en Steden gezonden brief (dossier 4882, Statenarchief Zwolle) schrijft Aleida Smits, „dogter van zalige Caspar Smits, in sijn leven Rentmeester van Swartewaters Clooster . . . weduwe van zal. van Munster . . . om . . . met d'oogen van Compassie op haar neer te sien die tegenwoordig in een seer miserabele conditie gestelt is en wel door schoolhouden . . . , supsistentie socht.

Nogtans doordien daer drie schoolen sijn, als een in de Fortresse eene aen de kant van Hasselt en mijne aen de sijde van Vollenhove, soo dat ik door d'opcomste van dien, niet kan supsisteren . . .” Zij is het die zich ook bij herhaling (1699; 1701) gewend heeft tot de kerkeraad om een toelage voor haar huishuur. Tenslotte is haar een schelling per week „toegelegd”. (zie p. 31 en 32).

ren". Doch hem wordt meegedeeld „dat de kerkeraad zijn Edele niets toegeleide (vgl. bijlage 1 par. 12).

Kramer beklaagde zich bij de Drost dat de diaconie hem het schoolgeld onttrok van de armenkinderen en liet intussen, „door twee goede mannen . . . afvragen, of het haar (de kerkeraad) beliefte in der minne met hem . . . t'accordeeren”.

14 november dient de zaak voor het Hoogadelijk gerigt van Vollenhove; vier dagen daarna rapporteren de vertegenwoordigende diakenen over „de triumfante sententie”.

Op 11 februari 1705 verzoeken de inwoners van het Buitenkwartier aan de kerkeraad spoedig voor hun school een meester te benoemen, en bij weigering hen copie van het verhandelde te willen overhandigen.

Na de kerkerads-vergadering en na een samenspreking met de burgemeesters luidt de conclusie „isser niets positijfs opgedaan”.

Ook een verzoek van de fiscaal van de drost van Vollenhove om een afschrift van het request van die van het Buitenkwartier met aanbevelingen voor een schoolmeester, levert slechts moeizaam resultaat op. De ondertekenaren hadden 200 gulden aan de armen beloofd indien men hun candidaat zou beroepen. Bovendien verlangden zij een stem in het kapittel.

Er gebeurt echter niets; een poging in september 1706 „om nader met malkanderen te handelen” mislukt, want op de afgesproken avond „is niemand gecompereert, alsoo dat er niet aan gedaan is, nogh ook geen nader tijd tot sulken saak beraamd”.

Eerst twee jaar later spreekt men weer over „het verkiesen van een schoolmr. buiten de schans op de hoogte, om de kinderen a.b.c. en spellen te leeren, ook lesen tot het Evangelium inclus. Dan „is geresolveert, dat op den 28 october een kerkespraak soude gedaan worden, bekent makende, soo iemand onser ingesetene genegenheid en bequaamheid had om de Kinderen te onderwijzen, . . . sig souden adresseren aan de kerkeraad en burgemeesteren”. Doch op 7 december scheiden kerkeraad en burgemeesteren weer „vrugteloo”.

Dit betekent blijkbaar niet dat de jeugd in het Buitenkwartier onverzorgd bleef, want in 1710 klaagt men over het feit dat Roelof Arents, schoolmeester buiten, „buiten de palen van zijn beroepinge ging”. Eindelijk beroepen kerkeraad en burgemeesters op 16 febr. 1711 „een buitenschoolmeester en zijn de stemmen eenparigh gevallen op Mr. Klaas van Trier, Blockemaker . . .”.

Twee jaar later trekken deze en meester Kramer broederlijk samen op tegen Tiemen Wieben „die school hielt, bij de huizen ging leeren” en al eerder had beloofd te sullen stoppen met deze bezigheid die „tot verderf van de binnenschool” was.

Een aantekening in het kerkeradsboek anno 1705 ²⁶⁾: „geregistreerd de beroeping van Apperloo en Kramer, opdat de nakomelingen mogten sien, dat de beroepinge gedaen is door kerkeraad en burgemeesters, stemmende *hoofd voor hoofd*, hebbende de vier burgemeesters sooveel magt niet als de kerkeraad gelijk (die) wilden pretendeeren”, bewijst de aanwezigheid van smeulend twistvuur.

Bij de dood van Willem Kramer in september 1731 gaat de aantekening betreffende het hoofdelijk stemmen functioneren. De Drost van Vollenhove beslist dat twee onpartijdige lieden, een predikant en een doctor (in de rechten) hun oordeel moeten geven. Compromis: de burgemeesters trekken 50 gulden salaris in en krijgen de helft van de stemmen. Benoemd wordt Bernardus van Ranswijk die na ca 10 jaar vertrekt „voorgevende hier ter plaatse niet te kunnen bestaan”. Zijn opvolger Jan Kramer wordt op zijn beurt gevolgd door Marten Santink (30 januari 1746) die al als ondermeester werkzaam was. Hij was voor zijn in dienst treding door twee Deputaten van de Classis geëxamineerd.

Op 21 maart 1756 trouwt hij met Trijntje Kramer „nog geen lidmaat zijnde van de Ger. Chr. Kerke”, en 1 september daarop vergadert de eerwaarde kerkeraad omdat op 29 augustus reeds een Santinkje is geboren. Santink wordt ontboden, onderhouden, het Avondmaal hem ontzegd en hem gelast „om zijn zonden bij de doop des kinds... opentlijk te belijden”.

Verder zal hij zijn kerkedienst-voorlezen en voorzingen-staken en zich daarbij door een lidmaat laten vervangen. Over de duur dezer ontheffing zou men nader spreken.

In de vergadering toonde Santink zich zeer deemoedig, beleed schuld en beloofde zich aan het besluit van de kerkeraad te zullen onderwerpen. Maar hij had enkele vragen: Moest de schooldienst ook stilstaan? Neen! Men wilde „niet op 't gestrengst met hem handelen”.

²⁶⁾ Notulen van de kerkeraad 4 augustus 1705.

Wie zal in de kerk hem vervangen; zelf acht hij alleen meester Niesink geschikt. Veertien dagen later, bijeen om vast te stellen hoe lang mr. Santink onder censuur zou zijn, constateert men met „droefheid” dat Santink de kerkdiensten verzuimt.

Men ontbiedt hem en deelt hem mede dat hij geschorst blijft tot na de eerstvolgende avondmaalsviering, en dat hij de „openbare Predikdienst zal bijwonen, sonder exceptie”.

Santink, die intussen bij de doop openlijk schuld heeft beleden, zei zich te zullen onderwerpen als de kerkeraad hem „toont na kerkeorder” gestraft te hebben of „voorbeelden aan den hand geeft”. Verder „voer (hij) zeer stout, onbedagsaam, inhonest en zeer vilipendent uit tegen de leden des kerkerads alsof hij ten hoogsten beledigd was geworden”. In 't bijzonder gold dit een der ouderlingen die hem zijn onjuiste handelswijze onder het oog bracht en die hij door insinuerende opmerkingen als „je weet zelf ook heel best hoe een mensch er onder deze omstandigheden aan toe is” uit de tent lokte tot het stellen van de vraag: „Wat weet de meester van mij te vertellen?” Toen daar „niets” op werd geantwoord verklaarde de praeses dat men „van hem begeerde maar één catagorisch antwoord te geven, wijl men hier met hem over geen conditien of voorwaarden hadden te onderhandelen. Ook geen onbetamelijk woord meer van hem verstonden, als alleen te antwoorden, of hij sich het besluit van de kerkeraad soude onderwerpen, dan niet, waarop gemelte Mr. van Jaa geantwoord heeft”.

Een paar dagen later vergadert men omdat de meester een mondelinge boodschap, hem zelf betreffende, namens burgemeesters overgebracht heeft. De kerkeraad spreekt uit dat „als de burgemeesters ons iets te zeggen hadden, zij zulks schriftelijk konden inleveren, om daar over te delibereren, en soo 't noodig was schriftelijk te antwoorden”. De praeses en een ouderling wensden zich met deze zaak niet in te laten. Zaterdagmorgen 18 september is er weer dezelfde mondelinge boodschap en weer hetzelfde bescheid, maar 's-avonds laat „na ondergang der sonne had de praeses een gerigtelijke insinuatie gekregen van burgemeesters . . . waarop de kerkeraad belegt is”.

Wat de insinuatie inhoudt horen we niet. Wel dat men enkele dagen later besluit op het preadvies van de drost niet te antwoorden, maar af te wachten wat de burgemeesters verder zouden doen. Weer moet men

op zaterdagavond vergaderen als er een request van burgemeesters met appointement van de drost ingekomen is bij de praeses", gelastende ons de gecensureerde meester in zijn kerkedienst te herstellen, totter tijd, wanneer wij redenen van ons doen aan burgemeesters sullen gegeven hebben waarop de predikanten aan de pander — die het stuk aan de praeses ter hand stelde — gezegd hadden, dat het appointement de kerkeraad betrof en dat de praeses in de vergadering en niet in zijn huis presideerde, maar als (de) kerkeraad soude geconvoceerd zijn, hij de insinuatie moeste doen aan de kerkeraad".

Twee afgevaardigden delen dan de pander mee dat men vergadert maar diens antwoord luidt: „dat hij zijn dingen reeds gedaan heeft”.

's Avonds om negen uur stuurt men nog een expresse naar de Drost, om orders voor a.s. zondagmorgen. Er komt geen antwoord „maar heeft Mr. Santink in de kerkeraad betuigt en gezegt, sig te houden aan zijn vorige onderwerpinge en had de kerkeraad dispuut met de Burgemeesters dat het was buiten hem, maar dat hij op last van de burgemeesters deze dag zoude voorlezen en voorzingen en heeft tot ergenisse van veelen, gelezen . . .”

's Maandags is het antwoord van de Drost er; de kerkeraad moet voor het Hoogadelijk gerigt te Vollenhove verschijnen.

De burgemeesters verschenen niet maar stuurden procurator Grevenstein als gemachtigde.

Daarop worden partijen opgeroepen „de saake tussen kerkeraad en Burgemeesters soo mogelijk in der minne af te doen”.

Intussen laat Santink een jongen voorlezen, naar blijkt, niet om te gehoorzamen aan de kerkeraad, maar „uit ongesteldheid van zijn lichaam . . ., terwijl hij anders bekende bij gezondheid het selve sulden gedaen hebben”. De uitslag van het proces leren wij niet; waarschijnlijk was het ditmaal niet „triumfant”.

Enkele maanden later werkt een commissie ad hoc, bestaande uit 4 nieuw-gekozen kerkeraadsliden de zaak Santink af.

Santink geeft „sodanige satisfactie . . . dat sij hem ontheffen van gedane censure . . .”. Afkondiging van dit besluit achten de predikanten niet gewenst en ongebruikelijk ²⁷⁾.

²⁷⁾ Kerkeraadsnottulen 1 sept. 1756-8 april 1757.

Santink blijkt er bij de burgemeesters goed op te staan: zie de vele bijbaantjes die hij van hen krijgt.

Het is begrijpelijk dat sommigen dit met lede ogen aanzagen. Tegen de gemeenterekening komt op 3 januari 1763 bezwaar, omdat het loon voor het brengen van turf op de zolder bij de schoolmeester, op die rekening voorkomt, terwijl hij dit zelf diende te betalen. Verder dat in de kerk aanzienlijk minder kaarsen brandden dan geleverd, waarbij verondersteld wordt dat de koster-schoolmeester zijn huis met het meerdere, gratis verlichtte; en dat hij voor het schoonmaken der plaatsenkamer een vergoeding kreeg terwijl deze taak tot de in zijn beroepingsbrief genoemde, behoort.

27 September 1764 acht het gerecht te Vollenhove deze klacht niet ontvankelijk.

Santink stierf 29-11-1780; zijn zoon(?) Jan Santink nam diens functie waar tot uit de via de Courant uitgenodigde sollicitanten een nieuwe schoolmeester zou zijn benoemd.

De gelukkige is Hendrik Lubbers, koster, schoolmeester en orgelist te Dwingelo. De weduwe van Santink behoudt nog enige tijd enkele kostersemolumenten: stoelgeld en het halve salaris tot Lubbers in dienst treedt.

Als in juni 1767 Krelis de Liefde voor de dienst van schoolmeester in het *Buitenkwartier* heeft bedankt, zenden volmagten en gecommiteerden van 't Buitenkwartier een request voor 't hoogadelijk gerigt in Vollenhove, „waarin zij meenen geregtigd te zijn tot 't aanstellen van een schoolmeester”. De burgemeesters en de kerkeraad zullen zich moeten verantwoorden. Tevoren wordt „advijs ingenomen te Zwolle”. Het advies van dr Fabius heeft succes: het verzoek wordt door de Drost onontvankelijk verklaard, omdat van ouds de benoeming door de regeerders uit de Fortresse plaats had.

De gemaakte onkosten bestreed de kerkeraad voor zijn aandeel uit de armenkas.

Wie is benoemd meldt de historie niet.

In 1773 wordt ondermeester in het buitenkwartier: Jacob Jenis Westerhof; die zijn werk 25 november aanvangt. Zijn op 18 november gedateerde aanstelling luidt: „Alsoo de schoolmeesters plaats buiten de Fortresse vacceert en zulks wederom door een man van bequaamheid moste vervult worden. Zoo ist dat de burgemeesteren en de eerwaarde

kerkeraad als daartoe ijder voor de halvescheid beregtigt zijnde op dato onderschrevenen hier over op de kamer in het armhuis vergadert zijnde en rippelijk over deeze verkiezinge gedelebereerd hebbende, tot deeze schooldienst verkooren hebben, gelijk zij verkiesen bij deesen Jacob Westerhof om de jonge jeugt met alle ijver en getrouwheid te onderwijsen in de speld- en leeskonst dog niet verder als tot het evangelium inclus en indien de meester voornoemt onverhoopt verder zijn leeren mogte uitstrekken en daar van konde overtuigt worden soo sal hij de facto afgeset zijn en blijven, en als de eerw. kerkeraad de schoole buiten de Fortresse oordeelt dat er kinderen in zijn, die bequaam zijn om in de Historie te leesen soo sullen zij aanstonds naa de schoolmeester in de schans gesonden worden, voorts sullen de buiten en binnen geseetene de vrijheid hebben haar kinderen om de speld(kunst) en de beginselen van de leeskonst te laten leeren bij de binnen- of buitenmeester daar het haar sal goeddenken. Meede sal de buitenmeester de vrijheid hebben om de drie wintermaanden december, januarij en februarie inclus avondschool te houden en onderwijsen in de lees-, schrijf- en rekenkonst en daar voor deselve loon genieten als de meester in de schans. Ook sal de buitenschool de maandelijkse visitatie onderworpen sijn en sal voorgeschreven meester verpligt zijn met de eerwaarde Predikanten in de kerke te catechiseeren".²⁸⁾

J. J. Westerhof wordt na enige jaren opgevolgd door Cornelis J. Westerhof. Beider aanstellingsbrief is ondertekend door Burgemeester en kerkeraad. C. J. Westerhof komt in 1786 in conflict met zijn collega Lubbers uit de Fortresse.

Deze laatste dient bij de kerkeraad een klaagschrift in²⁹⁾:

„De ondergeschrevene wettig beroepen schoolmeester in de Fortresse door de Burgemeesters en kerkenraad aldaar, onder anderen op dit volgende voordeel. Dat de schoolmeester van het buitenkwartier geen kinderen verder sal moogen onderwijzen als het evangelium inclus wanneer hij ze volgens de inhoud der beide beroepen aanstonds aan de binnen school zal moeten ontvangen heeft den tijd van omtent vijf jaaren met geduld en liefde, vele ingeslopen misbruik ver-

²⁸⁾ gemeentearchief foliant B fol. 337.

²⁹⁾ notulen kerkeraad dd 17-3-1786.

dragen. Want hij heeft verscheiden malen buitenkinderen ontvangen met het Langeboek, Zwaarschoolboek enz. Hierover heeft hij eindelijk de meester van het buitenkwartier in liefde aangesproken vragende of genoemde kinderen sedert dat ze het evangelie magtig waren, niet weer bij hem in de dagschool hadden gegaan waarop hij antwoordde van Ja; maar niet als met het evangelie.

Hier is hem gevraagd: of hij dan begreep dat hij ze niet behoefde te laten gaan, als zij het evangelie magtig waren; maar zoolang mogte houden als zij maar met het evangelie kwamen. Hierop heeft hij geantwoord dat hij van oordeel was dat hij ze wel langer mogte houden, als ze maar geen ander boek lazen als in het Evangelie.

En wijl de onderschreven meende wel overtuigt te zijn dat dit tegen den letter van beide beroepen aanliep, heeft hij getracht hem van het tegendeel te overtuigen; dog zonder vrugt wanneer hij ten laatsten zeidde dat hij ze niet liet gaan of het moest hem van de kerkeraad gelast worden.

Dit heeft de onderschreevene bewogen deze vergadering te laten belegen om dezelve het beloofde in de beroeping te maintaineren opdat hij met zijne huishouding in stilheid werkende zijn eigen brood mag eten”.

De burgemeester en kerkeraad beslissen dat de onderwijzer uit het Buitenkwartier geen kinderen buiten de school les mag geven en dat hij de kinderen ook niet verder les mag geven als hij ze op school niets meer kan bijbrengen; bovendien zal hij onderworpen zijn aan visitatie door de kerkeraad. De ouders in het buitenkwartier horen „tot haar smerte” uit dit klaagrequest dat: „De meester uit het Buitenkwartier, meester Lubbers zeer kwam te benadelen, omdat hij de kinderen in het evangelie leerde en dat hij de kinderen aan de huizen, in de Historie en andere boeken oefende, zoals dit altoos van voorgaande meesters van ondenkelijke jaeren is ingebruikt geweest zonder inspiegeling van iemand in de wereld en terwijl zulke kleine kinderen van zes en zeven jaeren des winters bij stormweer, sneeuw, vorst, gladde straaften niet in staat zijn om naar de Fortresse te gaan en dewijl de meester Corn. Westerhof al driemaal copie van zijn beschuldiging heeft verzocht doch niet bekomen” (24 maart 1786) ³⁰⁾.

³⁰⁾ Gemeente Archief foliant B fol. 409.

De dag dat dit stuk wordt ingediend door Westerhof, komt deze tevoren nog eens met het verzoek om copie in de gecombineerde vergadering van Burgemeesters en kerkeraad. Zonder succes! Een poging van ds Mecima ^{30a}) om partijen tot elkaar te brengen mislukt.

Westerhof — gesteund door dertig medeondertekenaren — wendt zich nu tot de Verwalter-drost, die de kerkeraad en burgemeesters gelast copien van het klaagschrift en van de genomen resoluties te geven of binnen 8 dagen redenen van weigering op te geven.

Daarop krijgt de meester gevraagde stukken doch met de opmerking „om zich hierna volgens en overeenkomstig het beroep te gedragen op eene stipte wijze”.

Op 24 april 1785 ontvangt de kerkeraad weer een stuk ondertekend door een groot aantal inwoners van het Buitenkwartier:

Al heeft men bij herhaling toegelaten dat een schoolmeester werd aangewezen; „deze en soortgelijke demarches beschouwen (zij) als inkruipselen en inbreuk op hunne rechten en vrijheden indien daaraan moeste gedesereert worden de ongehoordste dwang en belemmeringen voor (hen) ten opzichte van hunne kinderen, opvoedinge als andersins teweegbrengende temeer daar immers noch de Burgemeesters, buiten de schans noch met dezelve de kerkeraad over het Buitenkwartier het minste politicq gezag te oeffenen hebben en zij ook geenzins te saamen of ieder in 't bijzonder het sij onder titel van Tractament, recognitie, salaris, of uit eenigen anderen hoofde een heller of penning aan de schoolmeester in het Buitenkwartier betaalt hebben”.

Indien de burgemeesters en kerkeraad menen door de hoge overheid tot deze dingen gerechtigd te zijn, dan dienen zij daartoe op kosten van de vragende het bewijs binnen 8 dagen schriftelijk te leveren. Er komt geen antwoord; maar op 4 december vindt visitatie van de buitenschool plaats en de resultaten daarvan worden op 26 januari 1787 ter kennis van Westerhof gebracht.

Zij waren „ontwaar geworden dat er leerlingen in de school zijn bevonden die niet alleen bequaam waren om verder als het Evangelie te leeren, maar ook werkelijk daarmede bezig waren”. Enkele jongens en meisjes met name genoemd lazen in het Langeboek, anderen in het

^{30a}) Henricus Mecima (1782-1791 pred te Zw.)

Zwaarschoolboek en weer andere in de Trap der jeugd, het lichte schoolboek of in de Historien. De commissie voor schoolvisitatie zeide meester Westerhof dan ook in volkomen eenstemmigheid met kerkeraad en burgemeesters, dat hij deze 9 kinderen naar zijn collega in de schans moest sturen. Maar bij een steekproef, die na enkele weken werd genomen, bleek dat dit niet was geschied. De meester wendde voor „dit niet te kunnen doen, omdat de zaak buiten zijn handen wezen zoude”.

Men zou Westerhof nu kunnen ontslaan maar men wilde alle toegankelijkheid gebruiken en de meester nog veertien dagen de tijd geven om aan de voorschriften te voldoen.

Om een einde te maken aan het bij herhaling betrekken van vele burgers in het tekenen van protesten, benoemen op 29 januari 1787 circa 65 ondertekenaars vier inwoners van het Buitenkwartier als hun gemachtigden, „met belofte van goedkeuring en indemnificatie”, „om . . . te behandelen en te vertreedden het geschil . . . met Burgemeesters en kerkeraad . . . of nog mogende ontstaan, daar over met deskundigen te adviseren, desnoods adressen te doen . . .”. Hun eerste daad is, via de pander, aan burgemeesters en kerkeraad mededelen dat ze nog steeds een antwoord wachten op de sommatie van 24 april, waaruit men concludeert dat ook die van de Fortresse het benoemingsrecht niet bijzonder duidelijk gefundeerd voorkomt. Te meer was men verwonderd over een schrijven van 26 januari 1787 aan Westerhof „(bij wien de denuntianten goed vinden hunnen kinderen in een huis, hun zelve toebehorende en waarop de gedenuntieerden geen de minste Recht hebben, ter school te zenden)”, waaruit zij „ontwaar worden, dat de gedenuntieerdens zich niet alleen blijven vermeeten . . . om een schoolmeester in het Buitenkwartier aan te stellen en deszelfs leerwijze aan beslottelijke en willekeurige bepalingen te borneeren . . . maar . . . daar en boven . . . aan Westerhof bevelen te geeven om . . . eenigen zijner meest gevorderde leerlingen te moeten verzenden na de schoolmeester in de Schans . . . onder bedreiging van bij gebreke van zulks . . . (hem) te willen houden voor afgezet . . .”. Bovendien bestrijdt men dat de kerkeraad recht heeft tot visitatie der school.

Tenslotte komt de zaak in behandeling bij Ridderschap en Steden. Bij besluit van 3 april 1789 wordt na bestudering van de verschillende klachten en na geconstateerd te hebben dat er geen sprake is van in-

der-minne schikken, besloten dat beide schoolmeesters zich zullen hebben te houden aan de inhoud van hun beroepingsbrieven, en dat dus de kinderen van het Buitenkwartier voor voortgezet onderwijs naar de Schans zouden moeten. Maar dat aan de andere kant, indien de Buitigers dit wensten, hun kinderen ook van hun eigen schoolmeester dit voortgezet onderwijs mochten genieten, mits dan aan de meester in de Schans een schadevergoeding zou worden betaald.

Tenslotte zou Drost van Vollenhove worden „verzocht en gekwalificeert” om de nodige voorzieningen te doen opdat „dezelve schoolmeester mooge erlangen van deze intentie van Ridderchap en Steden als voorgeschreeven”.

Over een school en schoolmeesters aan de Nieuwe Sluis vindt men in de kerkeradsnotulen niets. Eerst na 1795 (Foliant L van het gemeentearchief) treft men uitgaven aan voor het beroepen en het onderhouden van een schoolmeester. In 1796 zijn uitgaven vermeld voor het maken van een „nummenatie” en het examineren van een meester. In de rekeningen komen dan gelijktijdig de namen van H. Verbeet en van G. I. van Creeven voor; ook is (1801) sprake van een matras voor kindren van 5 tot 6 jaar.

In 1807 begint de bouw van een „complex”, bestaande uit plaatsenhuis, brandspuithuis, twee woningen en de school daarachter. Dit was niet de eerste school aan de Nieuwe Sluis, want in 1795 werd baggerwerk afgerekend bij de school; in 1797 kregen de schoonmaakers een half oort jenever.

Zodra ook in Zwartsluis de Bataafse Vrijheid is doorgebroken, onderstreept door een plechtstatige rede in de kerk door procureur C. E. Kaempf, wordt bovengenoemde meester Hendrik Lubbers tot secretaris van de Municipaliteit benoemd en tevens voor twee maanden tot schout.

Zijn collega C. J. Westerhof in het Buitenkwartier krijgt van dezelfde municipaliteit in 1801, omdat „hij zeer veel moeite aanwende om de jeugd te leeren, een gratis woning aangewezen onder het plaatsenhuis”.

In die zelfde tijd had Lubbers het aan de stok met de kerkeraad wegens „buitensporigheid in sterke drank”. In 1803 wordt hem de toegang tot het Avondmaal ontzegd; tevens wordt hij als voorzanger geschorst. Hij sterft 25 februari 1804.

Dr. R. Reinsma beschreef uitvoerig, aan de hand van de rapporten

van de inspecteur Wijnbeek ³¹⁾, hoe de situatie van de scholen in Zwartsluis anno 1833 was. De daar beschreven onderwijzer met het voorkomen, „van eenen dweeper” was de derde Lubbers in de reeks, Evert. De gemeenteraad schreef diens ziekelijk en sukkelend leven niet toe aan de benauwdheid van de atmosfeer van de school in de schans.

Of de gezindheid der Afscheiding er iets mede te maken had is een vraag in een voetnoot door R, gesteld. Over het al of niet juist zijn geven de kerkeradsnotulen van die dagen echter geen uitkomst.

BIJLAGE 1.

Anno 1709. Reglement waar na de schoolmr. dezer plaatse sikh in sijn dienst van kerk en school sal hebben te gedragen. (Uit kerkerads notulen 1699-1760).

1. De school sal geregeert worden, soo veel mogelijk is, na de schoolordre desser provincie, gelijk in de synode beslooten is, datse alle daar na sullen gefatsoeneert worden.
2. Voor en ook namiddagh sal 3 uren school gehouden worden, in navolginge van de scholen ons nabuurlijk, mits d'ordinare oorlofdagen blijvende.
3. Sal de Schoolmeester voormiddag en namiddag des Sondags een klein half uur voor het laatste geluy na de kerk gaan om Godts woord voor te lesen, op dat Godts huys geen klaphuis sij, en na het gedane geluy voort beginnen te singen; doch dit sal in d'avond en weekpredikatien niet onderhouden worden, om de kortheid des tijds.
4. Voor des Sondagsavond predikatie sal men een weinigh na 4 uren beginnen te luiden, en sal dat luiden quartier uur duuren, en sal dese tijd bestemd blijven self bij het lengen der dagen.
5. 't Voorlesen van Godts woord des Sondags in de kerk sal voormiddags ge-eindigt worden met de thien geboden des Heeren, en des namiddags met de artikelen des Geloofs te lesen.
6. In 't aantekenen van de doopelingen sal de meester mede aantekenen de persoon die het kind te doop heeft gehouden, en wie

³¹⁾ Verslagen en Mededelingen 79e Stuk, 1964, p. 111.

- er bij gestaan heeft, dat hier voorheen niet is geobserveert, en sal daar voor genieten 2 stuv. van een yeder kind, dogh soo het iemand pro Deo begeert niet.
7. Sal de meester tweemaal in de week psalmen singen in goede orde en op gesette tijden.
 8. Wanneer iemand in den H. Houwelijke staat verbonden werd, sal den meester aantekenen den dagh wanneer sij getrouwt sijn. En so men gaan met een attestatie na een andere kerk om te trouwen, sal dit ook aangeschreven worden, waar toe sij gegaan sijn, 't welk ook hier niet geobserveert is.
 9. Alle de versoeken van gebeden en dankseggingen die in de kerk gebragt worden, en menigmaal soo slordig gespelt en geschreven sijn dat se niet wel kunnen gelesen worden, sal de meester op een papier optekenen, en uitdoen die gestorven of gezond geworden sijn, want men anders of voor dooden bid, of die niet meer siek sijn.
 10. De meester sal gehouden sijn de leden des kerkerads samen te roepen, wanneer sulks van den praeses in der tijd werd bekend gemaakt. Daar nevens ook bestellen, dat papier, pen en inkt ten tijde des kerkerads in de kerk sijn, mits daar voor loon trekkende.
 11. De meester sal ook moeten dulden, dat buiten de Schans, door de Burgemeester en Kerkeraad een bijschool werde gestelt, dogh sal daar niet verder geleert werden als tot het Evangelium inclus.
 12. Ook sal de meester verplicht sijn d'arme kinderen voor niet te leeren dogh het geen sij van boeken, papier, pen en inkt noodigh hebben sal door de diakenen worden betaalt.

BIJLAGE 2.

(Uit de notulen van de kerkeraad 1699-1760)

De artikelen waarna onse schoolmr. sig sal hebben te reguleere sijn:

1. dat hij een dienaar sal sijn van de Borgem: en de plaatsenkamer schoon te houden.
2. op 't uyrwerke te passen ook de klokken moet luyden een half quartier lang smorgens te 5, smiddags te 12 en savons te 9 uyren ook als er gepredikt of gecatechiseert wordt of doden begraven en in de tijd van noot.

3. Sal ook verplicht sijn sondags met de predikanten te catechiseeren en tot des kerkenraads dienst wesen, als van oudts gebruikelijk.

Dog sal de gemelde Mr . . . gedogen dat buijten de Schans een tweede schoolmr. gestelt word die niet verder als tot het Evangelium inclus sal leeren, exempt de avondschool, gelijk het beroep van de tweede buyten schoolmeester meld. Voor welke dienst zijn Ed. sal genieten:

1. Vrije huishuyr en brant
2. luyden der kleijne klokke exempt van de armen.
3. Stoelgelt in de kerk of voor ieder plaats 6 stuiv.
4. 't doodgraven
5. 't lesen der kerkespraken
6. 50 gulden van de provincie
7. schoolgeld als van oudts
8. 't aan tekenen van dopen 2 stuv., trouwen 6 stuv.
9. voor het opslaan van 't doop of trouwboek 6 stivers.

Gedaan op de Borgem. kamer tot Zwartsluys den 23 September 1731.